

KAZAK TÜRKÇESİNDE SÖZDİZİMİ DÜZEYİNDE RUSÇA ETKİSİ

Oktay Selim KARACA*

ÖZET

Bu makalede diller arası etkileşimin sonuçlarından biri sayılan sözdizimi düzeyindeki öyküntü (Fr. calque “taklit”) konusu, Kazak Türkçesi ve Rusça bakımından incelenmiştir. Kazak Türkçesinde karşılaşılan öyküntü örnekleri, öykünülen dil (Rusça)deki yapılar gösterilmek suretiyle ortaya konmuş, doğru şekiller, daha doğrusu, beklenen şekiller de gösterilmiştir. Ayrıca oluşum aşamasındaki bir Türk lehçesi olan Kazak Türkçesi ve diğer Türk lehçeleri açısından “öyküntü”nün bir sözdizimi sapması olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Öyküntü (Fr. calque), Rusça.

THE INFLUENCE OF RUSSIAN LANGUAGE ON KAZAKHSTAN TURKISH IN TERMS OF SYNTAX LEVEL

ABSTRACT

In this article, syntax level emulation (Fr. calque "imitation"), which is perceived as one of the consequences of the interaction between the languages, is investigated regarding Kazakh Turkish and Russian Language. Emulation examples encountered in Kazakh Turkish are presented by illustrating the proper structures of emulating the language (Russian). Additionally, syntax level emulation has been concluded

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, o.karaca@iku.edu.tr.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

to be a syntax deviation regarding Kazakh Turkish which is in the formation phase of a Turkish dialect.

Key Words: Kazakh Turkish, emulation (Fr. calque), Russian.

Giriş

Bu makalede diller arası etkileşimin sonuçlarından birini oluşturan sözdizimi düzeyindeki öyküntü (taklit) konusu, Kazak Türkçesi ve Rusça bakımından incelenmiştir. Kazak Türkçesi; Karakalpak Türkçesi ve Nogay Türkçesi ile birlikte Türk dillerinin Batı Hun dalının Kıpçak-Nogay alt grubunda yer almaktadır (Baskakov 2006: 151, 157-158). Baskakov'un belirttiği gibi Kazak Türkçesinin edebî (yazı) dili Arap alfabesiyle ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Abay Kunanbay ve İbray Altınсарın gibi şair ve yazarlar tarafından oluşturulmaya başlanmış – 1929-1938 arasında Latin alfabesi kullanılmış, 1938'de ise Kiril alfabesine geçilmiştir – ancak edebî dilin tam olarak oluşumu Ekim Devrimi'nden sonra olmuştur (Baskakov 1969: 296-298).

Kazak edebî dilini oluşturan, başka bir ifadeyle Kazak Türkçesini ilk defa yazı dili olarak kullanan şair ve yazarlar, yukarıda adları zikredilenler gibi, genellikle Rusça bilen, Rus mekteplerinde okumuş aydınlardı. Dolayısıyla, daha başlangıç aşamasında Rusça bu dili etkilemeye başlamıştı. İlk dönem şair ve yazarlarının eserlerinde görülen bu etkiler, Ekim Devrimi'ne kadar kelime ödünçlemesi şeklinde iken ve hattâ alınan kelimer nispeten Kazak Türkçesi fonetiğine uydurulurken, Devrim'den sonra kelime ödünçlemelerinde bu dikkat bırakılmış (Koç 2004: 11-15), ayrıca sözdizimi düzeyinde etkilenmeler başlamıştır. Rusçadan yapılan tercümelemlerde, özellikle kelime grubu düzeyindeki kurum, kuruluş adları, her türlü kavram karşılıkları ve hattâ günlük hayatta sık kullanılan bazı kalıplaşmış ifadeler Rusçadaki yapıya benzetilerek Kazak Türkçesine aktarılmıştır. “Öyküntü” adı verilen bu olayı sözkonusu iki dil açısından incelemeye geçmeden önce bu dilbilim olayına kısaca değineceğiz.

Öyküntü “Bir dilden öbürüne, genellikle sözcüğü sözcüğüne çeviri yoluyla içerik ve –bileşik biçimler söz konusu olduğunda– sıralanış düzeni aktarma; bu işlem sonunda ortaya çıkan biçim. Örneğin *bilim-kurgu* terimi İngilizce kökenli bir öyküntüdür” (Vardar, vd. 1998: 163) şeklinde tanımlanmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Öyküntü (Fr. calque) olayı genel olarak dört düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi kelime yapımında öyküntü (leksik öyküntü), ikincisi anlamsal öyküntü (semantik öyküntü)¹, üçüncüsü deyim öyküntüsü, dördüncüsü de sözdizimi (sentaks) düzeyindeki öyküntüdür (Rozenal 1976: 141-142). Dilbilim terimleri sözlükleri genellikle bu tür tanımlama ve sınıflandırmalar yapıyorlarsa da gerçek hayatta bu sınıflamaların hiç birine girmeyen olaylarla da karşılaşmaktadır. Mesela, Kazak Türkçesinde “Aygül” özel ismi, Rusçaya benzetilerek (Rusçada bayan isimleri “jenskiy rod” dişi – müennes- cins olduğu ve sonları –a sesiyle bittiği için) “Aygulya” veya “Gulya” şekline dönüştürülmektedir. Yine her türlü dükkân mağaza isimlerinde görülen “*Qonaq üyi OTIRAR gostinitsa*” (*OTURAR oteli*) (F. Özkan, B. Musa 2004: 102-103) şeklindeki yapılar mevcut sınıflamalarda görülmeyen hilkat garibesi denilebilecek bozulmalarla da sıkça karşılaşmaktadır. Bu otel ismi gibi kullanımlar, güya, Rusça “Gostinitsa Oturar” ile Kazak Türkçesindeki “Oturar qonaq üyi” isimlendirmelerinin ikisini birden bir tabelada bildirme amacıyla oluşturulan tabelalarda, her iki dil açısından da yapı bakımından yanlış ve anlamsız kelime gruplarına dönüşmektedir.

Konu ile ilgili bazı çalışmalarda “öyküntü” adını verdiğimiz dil olayının yerine “anlam aktarması” (Buran 2006, 4-5; Alkaya 2007, 43) terimi kullanılmaktadır. Bu terim de doğru olmakla birlikte “anlam aktarması”nda dilin sözdizimi yapısı yerine bir kavramın, bir anlamın aktarılması, çevirisi söz konusudur ve bu durumda her zaman dilin sözdizimi veya biçimbilgisi yapısının bozulduğu söylenemez. “Öyküntü”de ise dilin kendi yapısı yerine, taklit edilen dilin sözdizimi ve biçimbilgisi yapısı alınmakta, dilin kendi yapısına yabancı ve gereksiz yapılar kopyalanmaktadır.

İki yüzyılı geçmeyen bir yazılı edebiyat geleneğine, dolayısıyla yazı dili geleneğine sahip olan Kazak Türkçesi edebî dili henüz oluşum aşamasındadır. Bu aşamada etkisinde kaldığı, ilişkide bulunduğu tek dilin Rusça olmasının bazı olumsuzluklara yol açtığı görülmektedir. Türkiye Türkçesi de zaman zaman tek bir dilin etkisinde kalmıştır, ama bu hiçbir zaman, süre ve yoğunluk bakımlarından, Türkiye Türkçesi dışındaki lehçelerin maruz kaldığı ölçüde olmamıştır. Kuşkusuz Türkiye Türkçesinde de yabancı dillerin

¹ Mesela, Rusça “sotoviy telefon” (cep telefonu, kelimesi kelimesine: “petekli telefon”) grubu Kazakçaya “*uyalı telefon*” şeklinde aktarılmıştır. Rusça “sota” kelimesi “petek” anlamına gelmekte, “sotoviy” kelimesi de “petekli” anlamını bildirmektedir. Kazakça “uya” kelimesi de “petek” anlamına gelmekte, “uyalı” kelimesi de “petekli” anlamını bildirmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

etkisi olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Ama tek bir dil ve kültürle etkileşimde bulunan halkların dillerinde ve kültürlerinde görülen “ikidillilik”in sebep olduğu “yabancılaşma” Türkiye Türkçesinde aynı şiddette olmamıştır.

Oluşum aşamasındaki pek çok Türk lehçesi gibi Kazak Türkçesinin de en çok etkilendiği dil, Rusça olmuştur. L. Johanson’un tabiriyle Kazak Türkçesi açısından *katil dil* Rusçadır, yani “güçlü dil” Rusça, “zayıf dil” de Kazak Türkçesidir (Johanson 2002: 42). Vaktiyle bir makalemizde, L. Johanson’un “katil dil” tabiri yerine “*virüs dil*” tabirini kullanmıştık (Karaca 2002: 143-157). Tabii burada kastedilen, benzetmeye konu olan, bilgisayar virüsüdür. Virüs kelimesi, hastalık yapıcı “mikrop – virüs” anlamında kullanılmamıştır. Başka bir ifadeyle, Kazak Türkçesi açısından Rusça, bir üstkatman (İng. *Superstratum*) dildir. Rusça veya bir başka dil için kullanılan “katil dil” veya “virüs dil” tabirleri o dili aşağılamak için değil, sadece bu etkiyi daha somut bir şekilde anlatmak içindir.

Makalemize konu olan bu dilbilim olayını Özbek Türkçesi, Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi, gibi oluşumunu çok önceden tamamlamış Türk lehçelerinde de gözlemlemek mümkündür. Ancak, Kazak Türkçesindeki durum, oluşumunu tamamlamış lehçelerden biraz daha farklıdır. Çünkü Kazak Türkçesinin bugünkü yazı dilinin temelini Rusça bilen şair ve yazarlar atmışlardır. Özellikle Ekim Devrimi’nden sonra eğitim-öğretimin yaygınlaşması ve Rusça’nın, Sovyetler Birliği halklarının iletişim dili olarak kabul edilmesiyle *ikidillilik* olgusu ortaya çıkmış, Kazak Türkçesini bilmeyen Kazak aydınlarının sayısı hızla artmıştır. Batı’daki bütün bilimsel ve teknik gelişmeler ve bu gelişmeleri karşılayan terim ve ibareler Rusça üzerinden alınmıştır. Rusçanın bütün Sovyetler Birliği halkları tarafından *ortak dil* olarak kabul edilmesi, hattâ Birleşmiş Milletler’de kullanılan dillerden biri olması, Kazak halkı arasında Rusça’yı sadece diğer halklara mensup insanlarla iletişimde yararlandıkları bir dil olmaktan çıkarmış, aynı zamanda kendi aralarında da ana dilleri Kazak Türkçesinin yerine kullanılır hâle getirmiştir. Kazakistan’da, 1990 sonrası yapılan Anayasa’da Rusça ile birlikte Kazak Türkçesi de devlet dili olarak kabul edilmiş olmasına rağmen bugün bile Rusça daha yaygın kullanılan bir dil durumundadır.

Rusça lehine olan bu durumun, Kazak Türkçesi üzerinde birtakım olumsuz etkileri gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, hiç şüphesiz, Kazak Türkçesi söz dağarcığında rastlanan Rusça kelimelerdir. Ama, bir dilin başka dil ya da dillerden kelime alması sözdizimi düzeyindeki öyküntü kadar tehlikeli bir olay değildir. Çünkü her dilde bunu gözlemlemek mümkündür. Dilin biçimbilgisi ve

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

sözdizimi yapısı korunduğu müddetçe ödünçleme makul karşılanabilir. Ama, bir dilin sözdizimi yapısında yabancı yapılar belirmeye başlamışsa, bu, o dil açısından tehlikeli bir durumdur.

İşte bu makalenin konusu da Kazak Türkçesinde görülen *kelime grubu düzeyindeki yabancı yapılar*dır. Bu makalede bu yabancı yapıların bir kısmı, alındığı dildeki karşılığı olan yapılar, oluşum sebepleri ve zararları ele alınacaktır. Kazak Türkçesinde görülen kelime grubu düzeyindeki yabancı yapıların sınıflandırılmasını alıntı yapılan, yani kopyalanan dildeki yapılara veya yapı elemanlarına göre yapmaya, kopyalanan yapıları ortaya çıkarmaya çalıştık.

Kazak Türkçesinde Görülen Yabancı Kelime Grubu Tipleri

1. Rusça “*imeni*” (adlı, adındaki, adının, adına) kelimesinin çevirisinden ortaya çıkan yapılar (okul, üniversite, enstitü gibi kurum-kuruluş adlarında görülen “atındağı” kelimesi):

Özellikle birinin adına yapılan (veya birinin adının verildiği) resmî kurum ve kuruluş adlarında sık kullanılan bu yapının tamamen öyküntü olduğunu düşünüyoruz. Kazakistan’daki bu tür kuruluşların isimleri önce Rusça olarak verilmektedir. Mesela, “Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi” ismi, Rusça: “Международный Казахско-Турецкий Университет *imeni* Ahmeda Yassavi” olarak söylenmektedir. Rusçada cadde, sokak, meydan isimleri belirtili isim tamlaması (örn: улита Гагарина: Гагарин Cad., площад Ленина: Lenin Meydanı vb.) olarak verilmekte, bunların Kazak Türkçesindeki karşılıkları belirtisiz isim tamlaması (Гагарин köşesi, Lenin alañı vb.) yapısıyla karşılanmaktadır. Bu, Kazak Türkçesi için tabii ve ölçünlü (standart) dile uygun bir kullanımdır.

Rusçada bazı kurum-kuruluş isimleri ise “*imeni*” (Rusça isim anlamındaki “*ımya*” kelimesinin ilgi durumu)nin bulunduğu yapı ile verilmektedir. Çünkü Rusçada kurum adları belirtili isim tamlaması şeklinde verildiği takdirde, kurumun “o isme ait olduğu” anlamı ortaya çıkmakta, yani iyelik bildiren bir yapı olarak algılanmaktadır. Ayrıca Rusçada belirtisiz isim tamlaması yapma imkânı da yoktur. Bu tür kurum-kuruluş isimleri Kazak Türkçesine çevrilirken, Kazak Türkçesindeki belirtisiz isim tamlaması yapma imkânı gözardı edilerek Rusça ismi bire bir kopyalama yoluna gidilmektedir. Yani verilen örnekteki “*imeni*” sözünün Kazakça karşılığı olan “*atındağı*” kelimesi kullanılarak bu isim “*Қожа Аһмет Яһсауи atındaғы* Халықаралық Қазақ-Түрік Университеті” şeklinde çevrilmiştir. Biz bu tür yapılarda “*atındaғы*” sözünün

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kullanılmasının gereksiz olduğunu düşünüyoruz. Çünkü belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulduğunda bu yapılar aitlik bildirmemektedir. Yani bu yapı Kazak Türkçesiyle: “Ahmed Yassavi Halıkaralıq Qazaq-Türük Universiteti” şeklinde söylendiğinde üniversitenin Ahmet Yesevi’ye ait olduğu anlamı da çıkmamaktadır.

Bu tür yapıların önceleri Kazak Türkçesinde var olduğunu, bizim söylediğimiz şekilde anlaşıldığını, en azından anlaşılır yapılar olduğunu gösteren örnekler de bulunmaktadır. Kazak dilciliğinin ve Sovyet Türkolojisinin önemli isimlerinden M. Balakayev’in “Sovremenniy kazahskiy yazık – sintaksis” (Çağdaş Kazakça – Sözdizimi) adlı eserinde belirtilen isim tamlaması yapısının “aitlik ilişkisi” bildirdiğini; belirtisiz isim tamlaması yapısının ise aitlik bildirmediğini, belirtenin, belirtilenin nesne veya nitelik özelliğini bildirme anlamında kullanıldığını belirtilmekte ve şu karşılaştırmalı örnekler verilmektedir: *Leninniñ kitaphanası – Lenin Kitaphanası* “Lenin Kütüphanesi” (Rus. biblioteka Lenina, Leninskaya biblioteka, yani biblioteka im. Lenina), *zavodtuñ üyleri – zavod üyleri* “fabrikanın evleri – fabrika evleri” (doma zavoda, zavodskiye doma), *universitetiñ studentteri – universitet studentteri* “üniversitenin öğrencileri – üniversite öğrencileri” (studentı universiteta, universitetskiye studentı) (Balakayev 1959: 30).

“Kazirgi qazaq tili” (Çağdaş Kazak Dili) adlı eserde de belirtilen isim tamlamasının, iki unsur arasındaki aitlik ilişkisini bildirdiği, belirtisiz isim tamlamasının ise aitlik bildirmediği, birinci unsurun, ikinci unsurun nesnel niteliğini bildirdiği belirtilip şu örnekler karşılaştırmalı olarak verilmektedir: *Abaydıñ kitaphanası*. Abay’ın kendi kütüphanesi, *Abay kitaphanası* “Abay Kütüphanesi” (Abay atındağı kitaphana: “Abay adındaki Kütüphane”), *Abaydıñ mektebi* “Abay’ın Mektebi” (Abaydıñ özine tèn mektep: “Abay’ın kendisine ait okul”), *Abay mektebi* “Abay Okulu” (Abay atındağı mektep: “Abay adındaki Okul”) (Balakayev 2003: 59). S. S. Mayzel’in “İzafet v turetskom yazıke” (Türkçede İzafet) adlı eserinde de bu yapı tipi, (2. tip izafet yapısı içerisinde) belirtisiz isim tamlamalarının 15. (s)’si olarak veriliyor ve iki unsur (tamlayan-tamlanan) arasındaki ilişkinin, “nesne ve o nesnenin ismi arasındaki ilişki”yi bildirme olduğu belirtilerek Türkiye Türkçesinden “Ankara” şehri, “Bartolome” gecesi, “Halk” sineması, “Tan” gazetesi, “Hızlı” vapuru” örnekleri veriliyor (Mayzel 1957: 39). Mayzel’in tespiti çok yerinde bir tespittir. Bu tip belirtisiz isim tamamlarında birinci isim,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ikincinin yalnızca ismi olmaktadır. Yani aitlik ilişkisi söz konusu değildir².

2. Rusça “*po*” ön edatlı (predlog) kelime gruplarının çevirisinden ortaya çıkan yapılar:

Kazak Türkçesinde görülen birtakım kelime grupları da Rusçadaki “*po*” ön edatı kullanılarak yapılan grupların Kazak Türkçesine “*jönindegi*” (yönündeki, hakkındaki) kelimesi kullanılarak çevrilmesiyle ortaya çıkan yapılardır. Bu konu S. Nurhanov tarafından “*Қазақстан Мектебі*” adlı dergide çıkan “*Қазиргі қазақ тиліндегі кейбір жаңа сөз тіркестері жайында*” (Çağdaş Kazakçadaki Bazı Yeni Kelime Grupları Hakkında) adlı makalesinde ele alınmıştı. S. Nurhanov Rusçadaki “*po*” ön edatlı grupların Kazak Türkçesine “-den” (ayırılma) veya “-men” (araç) durumlu yapılar olarak veya “*jönindegi*” sözü kullanılarak aktarıldığını yazmaktadır.

S. Nurhanov, Rusçadaki “*vstreç po futbolu, çempion po boksu, prepodavatel po (vnutrennim) boleznyam, komitet po rukavodstvu (selskim hozyaystvom), tovarişç po rabote, proigrat po açkam, poluçit po telegrafu, şit po (posledney) mode*” gruplarının Kazak Türkçesine: “*futboldan ... kezdesüvler (futboldan karşılaşmalar: “futbol karşılaşmaları”), boksten 1961 jılğı çempiondarı (bokstan 1961 yılı şampiyonları: “1961 yılı boks şampiyonları”), işki navğastar jönindegi okıtuvşısı (iç hastalıkları üzerine öğretim görevlisi: “iç hastalıkları öğretim görevlisi”), başkaruv jönindegi komitet (yönetim üzerine komite: “yönetim komitesi”), jumıs jönindegi joldastar (iş üzerine arkadaşlar: “iş arkadaşları”), upaymen utıluv (puanla yenilmek), telegrafpen alındı (telgrafla alındı), songı modamen (sèndi) tigilgen (son moda ile dikilmiş: “son modaya uygun dikilmiş”)*” aktarıldığını söylemektedir. S. Nurhanov bu yapıların doğrusunun nasıl olması gerektiğini belirtmiyor (Nurhanov 1963: 72-73). S. Nurhanov bu tür yapıları Kazak Türkçesinde yeni oluşan yapılar olarak göstermekle yetiniyor. Pek çok Sovyet Türkoloğu bu tür yapıları bir öyküntü ve yanlış yapı olarak değil, genellikle dilin zenginleşmesi, ifade yollarının artması gibi görmekte-dirler³. Bu

² Diğer Türk lehçelerinde görülen benzer olaylar için: Fatma Özkan, Bağdagül Musa, “Yabancı Dillerin Türkçesin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi”, Bilig, Yaz, Sayı: 30, s. 95-135, Ankara 2004; Ercan Alkaya “İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümelere”, Turkish Studies, Volume 2/2 Spring 2007; Mehmet Özeren, “Altay/Oyrot Türkçesinin Rusçadan Yaptığı Kavram Çevirileri”, Turkish Studies, Volume 4/8 Fall 2009’ bakılabilir.

³ Bu konuda daha fazla bilgi için, 22-25 Ekim 1964 tarihinde Kazan’da, AN SSSR Dilbilim Enstitüsü ve AN SSSR Kazan Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü tarafından ortaklaşa düzenlenen “Sosyalist Milletlerin Gelişimiyle Bağlantılı Milli Dillerin Gelişme Kuralları (Kanunları)” konulu Bütün Sovyetler Birliği Konferansı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

grupların Kazak Türkçesine doğru çevirisi veya beklenen çevirisi şöyle olmalıydı, sırasıyla: futbol kezdesüvi, 1961 jilgi boks çempiondarı, işki navqastar oqıtuvşısı, basqaruv komiteti, jumıs joldastarı, *upaymen utıluv*, telegrafpen alındı, songı modağa say tigilgen.

3. Rusça “*pri*” ön edatlı kelime gruplarının çevirisinden kaynaklanan kelime grupları:

Rusçadaki “*pri*” ön edatlı bazı kelime grupları, özellikle kurum-kuruluş isimleri Kazak Türkçesine çevrilirken “*janındağ i*” sözü kullanılarak aktarılmaktadır. Bu tür yapılar çevrilirken “*janındağ i*” (yanındaki) yardımcı kelimesinin kullanılması, zamanla nesiller arası anlaşmazlıklara yol açabilecek gereksiz bir öyküntü, yapay bir kullanımdır. Mesela, 70-80 yıl önce yazılmış bir makalede “*janındağ i*” kelimesinin yerine “*aldındağ i*” (önündeki) kelimesi kullanılmıştı. Mağjan Jumabayev’in (1893-1939) 1921-1927 yılları arasında yazdığı makalelerinden birinde (Jazılaşaq oquv quraldarı hèm mektebimiz: Yazılacaq Okul Kitapları ve Okullarımız) bugünkü Kazak Türkçesinde sıkça kullanılan “*janındağ i*” (yanındaki) sözünün yerine “Qazaqstan ükimetiniñ aǵartuv komissarı hèm QSSR gosizdatı *aldındağ i* jazuvşılar uyumınıñ (14 yanvarda bolǵan keñesinde qazaqtıñ I, II basqış eñbek mektebine oquv quraldarın dayarlav tuvralı şıǵarǵan qavlıların gazetterden oqıdıq.)” örneğinde de görüldüğü gibi “*aldındağ i*” (önündeki) sözünü kullanmıştır. Bu kelime bugünkü Kazaklar tarafından bu anlam ve görevde kullanılmamakta, hattâ anlaşılmamaktadır. Bu gruplarda “*janındağ i*” sözünün kullanılmasının sebebi orijinalinin Rusça “*pri gosizdate*” şeklinde, yani “*pri*” ön edatlı olmasıdır. Bu yapının doğrusu şöyle olmalıdır: “Qazaqstan ükimetiniñ aǵartuv komissarı hèm QSSR gosizdatı jazuvşılar uyumınıñ” (Kazakistan Hükümetinin Aydınlanma Komiseri ve Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Yayınevi Yazarlar Teşkilatı). Ayrıca buradaki “*janındağ i*” kelimesi, “bir kuruma bağlı olan” veya “bir kurumun bünyesinde bulunan” anlamından ziyade, sanki bir adres sorulduğunda, yer tarif ederken bir kurumun yanbaşında veya bir kurumun yakınında bulunduğunu söyleyerek tarif etmeye benzemektedir.

Materyallerinin toplandığı: “Vzaimodeystviye i vzaimoobogaşçeniye yazıkov narodov SSSR, “Nauka” Moskva – 1969, Redkollegiya: N. A. Baskakov (otv. redaktor), F. P. Filin, Yu. D. Deşeriyev, İ. F. Protçenko, M. K. Muharyamov, L. T. Mahmutova, M. İ. İsayev” adlı esere ve III. Bütün Sovyetler Birliğı Türkoloji Konferansı materyallerinden oluşan “Tyurkskoye yazıkoznaniye” Taşkent – 1985 adlı esere bakılabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

4. Rusçada farklı istemdeki (valenz) bir fiilli kelime grubunun⁴ çevirisinde Kazak Türkçesindeki fiilin isteminin değiştirilmesi:

a) Rusça *araç durumu* ile kurulan kelime gruplarının kopyalanmasından kaynaklanan öyküntü kelime grupları veya kalıplaşmış ifadeler: Kazak Türkçesinde araç durumu eki “-men/-ben/-pen” şeklindedir. Günlük hayatta sık kullanılan “tuv(ıl)ğan küniñizben uttıqtaymın (doğum gününüz kutlu olsun), meyranıñizben uttıqtaymın, aytıñizben uttıqtaymın (bayramınız kutlu olsun), yubileyiñizben uttıqtaymın” (jübileniz kutlu olsun) şeklinde kutlama dileklerini bildiren ifadelerdeki kelimeler Türkçe olsa da bu yapılar Rusçadır. Bu ifadelerin Rusça karşılıkları ise: “pozdravlyayu s dnyom rojdeniya”, “pozdravlyayu s prazdnikom”, “pozdravlyayu s yubileyem” şeklindedir. Bu kalıplarda, Rusça “pozdravit” (kutlamak) fiilinin istemi araç (s ...-om/-em) durumudur. Kazak Türkçesindeki “uttıqtav” (kutlamak) fiilinin istemi Rusça fiilinkine uydurulmuş, yani istemi değiştirilmiş ve bugünkü yanlış kullanım ortaya çıkmıştır. Eski Sovyetler Birliği sınırları içerisindeki hemen bütün Türk halklarının dillerinde bu yapı aynıdır (Alkaya 2007: 46; Özeren 2009: 1978). Yani, “kutlamak” fiilinin bu lehçelerdeki karşılıkları olan fiiller, araç durumunda bulunan isimlerle kullanılmaktadır. Bu fiilin, Türkiye Türkçesindeki gibi, doğru kullanılışı kullanımdan düşmek üzeredir. Zaman zaman “meyramıñız utti bolsın, tuv(ıl)ğan küniñiz utti bolsın” gibi bu fiilin doğru istemle kullanıldığı örneklerle de karşılaşmaktadır.

Rusça *araç durumu* gerektiren “bolet, zabolevaniye” (hastalanmak, rahatsızlanmak) fiiliyle kurulan kalıp ifadeler de Kazakçaya aynen araç durumuyla aktarılmaktadır. S. Nurhanov bu fiilin isteminin değişmesi ile ilgili olarak *avıruv* (hastalanmak) fiili ile *topalañ* (şarbon), *arasan* (şarbon), *alaökpö, kebenek, jamandatu* gibi hayvan hastalık isimlerinin Kazakçada eskiden *tiyip, kelip* (değip, gelip) kelimelerinden biri yardımıyla (hastalık ismi yalın durumda bulunmak üzere) birleştiklerini (topalañ tiyip avıruv, arasan kelip avıruv); fakat *orasan, şeşek, terisken, sızdavı, şıuv* gibi yara isimlerinin bu fiil ile *şıp* (çıkıp) zarf-fiili yardımıyla (orasan şıp avıruv, terisken şıp avıruv) bağlandığını; insanlarda görülen süzek, bezgek, kökjötel, uyañ ve hayvanlarda görülen sarıp, ola, tışan gibi hastalıklarla ilgili kelimelerin *avıruv* (hastalanmak) fiili ile *bolıp* zarf-fiili yardımıyla (süzek bolıp avıruv, sarıp bolıp avıruv) bağlandığını; eskiden hiçbir Kazak’ın “uyañmen avıruv”,

⁴ “fiilli kelime grubu”ndan kasıt, esas unsuru fiil cinsinden bir kelime olan kelime grubudur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“sızdaviqpen avıruv”, “kebenekpen avıruv” demediğini, buna karşılık bugünkü Kazak Türkçesinde *grippen* avıruv (Rus. *grippom bolet*: “griple hastalanmak), (juqpalı) avıruvmen avıruv (Rus. *bolet zaraznoy boleznyu*: “bulaşıcı hastalıkla hastalanmak”), *nevrozben* avıruv (Rus. *bolet* veya *stradat nevrozom*: “nevrozla hastalanmak”) gibi pek çok yeni kelime grubu bulunduğunu, bu örneklerdeki araç durumunun eskiden iki kelimeyi birleştirmeye yarayan *tiyip, kelip, şğıp, bolıp* zarf-fiillerinin yerine kullanıldığını bildirmektedir. Kazak Türkçesinde “avıruv” fiilinin eşanlamılıları olan *navqastanuv, sırqattanuv* fiillerinin de artık araç durumuyla kullanıldıklarını bildirmektedir (Nurhanov 1963: 74). Bütün bu kullanımlar yukarıda da belirtildiği gibi Rusça “bolet” fiilinin araç durumunda kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Türkçede araç durumunun temel görevinin bir işi yapmada kullanılan aracı bildirme olduğu düşünüldüğünde bu kullanımın öyküntü olduğu görülmektedir.

b) Rusçada *yönelme* durumunda kullanılan “*uçit*” (öğretmek) fiilinin etkisiyle Kazak Türkçesinde belirtme durumunda kullanılan “*üyetiv*” (öğretmek) fiilinin isteminin değişmesi: S. Nurhanov’un bu konuda söyledikleri bizim de katıldığımız doğru tespitlerdir. S. Nurhanov “Mesela, Kazak Türkçesinin kalıplaşmış ölçütlerine göre bu fiil iki isim durumunu (yönelme ve belirtme) yönetmektedir: *Ayuğ a namaz üyretken – tayaq (atasözü, “Ayıya namaz öğreten dayaktır”); ... balaña orıstıñ gılımın üyret (Çocuğuna Rus’un bilimini öğret). Bu örneklerden, öğretilmesi gereken düz tümleç (namaz, bilim) yalın ve belirtme durumlarında, öğrenmesi gereken dolaylı tümlecin (ayı, bala) ise yönelme durumunda bulunması gerektiğini görmekteyiz.*

Ama bugünkü basın dilinde ve edebî eserlerde bu kalıplaşmış normdan sapmaların olduğu görülmektedir. Mesela, *Bizdi* ustazdarımız *osıg an* üyretedi... partiya *bizdi* kemşilik atavlınıñ bérine *tözbeve* üyretedi. (Bizi üstatlarımız *buna* öğretir.. parti bizi eksikliklere yılmamaya öğretir.) Bu iki cümledeki “*bizdi üyretedi*”, “*osıgan üyretedi*”, “*bizdi üyretti*”, “*tözbeve üyretti*” kelime gruplarına dikkat etmek gerekir. Bunlar aralarında uyuşarak “*bizdi osıgan üyretedi*”, “*bizdi tözbeve üyretti*” şeklinde kullanılmıştır. Eğer eskiden beri kalıplaşmış norm (ayuğa namaz üyret, balağa gılım üyret) açısından bakarsak bunlar (*bizdi osıgan üyretedi, bizdi tözbeve üyretti*) mantık ve gramer kurallarına tamamen aykırı olan yapılardır. Gerçekte doğrusu *bizge osım* üyretedi “bize bunu öğretir” (*bizdi osıgan üyretedi* emes: “bizi buna öğretir değil”), *bizge tözbevdi* üyretti “bize yılmamayı öğretti” (*bizdi tözbeve üyretti* emes: “bizi yılmamaya öğretti değil”) olması gerekir.” dedikten sonra bu tür kullanımlar hakkında şunları söylemektedir: “O zaman bu yanlış kullanımın sebebi nedir? Mesele kalıplaşmış norma uymamaktan mı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ibarettir, yoksa halkı buna iten dış faktörler mi vardır? Tabii ki var, bunun sebebi Rusçanın sözdizimi normlarıdır. Rusçadaki “Marksizm-leninizm nas uçit etomu (Bizi buna Marksizm-Leninizm öğretiyor)” cümlesinin Kazakçada sık kullanılan çevirisi (Marksizm-leninizm bizdi osıgan üyretedi) başlangıçta ana dilinin kalıplaşmış normunu dikkate almadan harfi-harfine çeviri ilkesini benimsemekten doğmuştur. Bu da git gide basınımızda damgaya dönüşmüş ve yukarıdaki gibi yanlış kelime gruplarının yapılmasına yol açmıştır. Gerçekten de *bizge osım* üyretedi “bize bunu öğretir” kelime grubunu “*bizdi osıgan* üyretedi” (bizi buna öğretir) şeklinde kurmakla Ğalımjañ *a* dombıra üyret “Ğalımjañ’ga dombıra (Kazak milli sazı) öğret” biçimindeki doğru cümleyi “Ğalımjandı dombırağ *a* üyret” (Ğalımjañ’ı dombıraya öğret) şeklinde değiştirip söylemek arasında fark yoktur (Nurhanov 1963: 75).

S. Nurhanov’un bu makaleyi yazdığı dönemde belki “Ğalımjañ *a* dombıra üyret” cümlesinin doğruluğu tartışma götürmezken bugün bu tür cümleler de “Ğalımjandı dombırağ *a* üyret” şekline dönüşmeye başlamıştır. Kazak Türkçesindeki “üyret-” (öğret-) fiilinin iki anlamı bulunduğunu, yalın ve belirtme durumuyla kullanıldığında Türkiye Türkçesindeki “öğret-” ile aynı anlama geldiğini; yönelme durumuyla kullanıldığında ise “alıştır-” anlamını bildirdiğini de hatırlamak gerekir. Yani fiilin isteminin değiştirilerek kullanılması aynı zamanda fiilin anlamını da değiştirmektedir.

c) Rusçada *bulunma* durumundaki bir isimle kullanılan “*igrat*” (1. oynamak; 2. çalmak (saz, piyano vb.)) fiilininin kullanımı taklit edilmek suretiyle Kazak Türkçesinde “*dombırada oynav, pininoda oynav*” (*dombırada çalmak, piyanoda çalmak*) gibi öyküntü kullanımlar ortaya çıkmıştır. Halbuki “çalmak” fiilinin Kazak Türkçesindeki karşılığı “*tartuv*” ve “*şertöv*” filleri ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi üzerinde “*tartuv: çalma*” eyleminin gerçekleştirildiği müzik aleti ismi yalın (bazan belirtme) durumda bulunmalıdır. Mesela, Magjan Jumabayulı’nın “Türkistan” (Jumabayev 1989: 174) adlı şiirindeki:

“Türiktiñ kim kemitken muzıkasın,
(Türklerin musikisini kim küçük görmüş?)
Farabiy toğız şekti dombırasın?
(Farabinin, dokuz telli dombırasını.)
Şertkende toğsan toğız türlendirip,
(Çalınca doksan dokuz türlü)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Jubanıp, kim tıymağan közdiñ jasın?!

(Avunup kim tutamaz göz yaşını?)

dörtlüğünde olduğu gibi “şert-” (çal-) fiilinin birlikte kullanıldığı “dombıra” ismi belirtme durumunda kullanılmıştır. Bugün “çalmak” fiili için hem “tartuv” hem de “oynav” fiilleri paralel olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda hem “oynav” fiilinin kullanılması hem de müzik aletinin bulunma durumunda kullanılması yanlıştır.

5. Rusça *sıfat tamlamalarının*, belirtisiz isim tamlaması olarak değil de sıfat tamlaması olarak çevrilmesinden kaynaklanan öyküntüler:

Rusça, kendi yapısından kaynaklanan nedenlerle pek çok isimlendirmeyi sıfat tamlaması biçiminde kurma, yapma eğiliminde olan bir dildir. Zaten Rusçada “belirtisiz isim tamlaması” yapısı da yoktur. Bugünkü pek çok kurum ve kuruluş isimleri Kazakların hayatına özellikle Ekim Devrimi’nden sonra ve Rusçadan tercüme yoluyla girmiştir. Bu kurum ve kuruluş isimlerinin Kazak Türkçesindeki karşılıkları, belirtisiz isim tamlaması ile çevirme yerine, Rusça kurum kuruluş isimleri kelimesi kelimesine çevirme yoluyla oluşturulmuştur. Bu yapılar bugün artık tamamen yerleşmiştir. Örnekler: *Oblastık* partiya komitesi (komitet oblastnoy partii: Vilayet parti komitesi), *Oblastık* keñes (oblastnoy sovet: Vilayet kurulu), *Oblastık* gazet (oblastnaya gazeta: vilayet gazetesi), *prezidenttik* saylav (prezidentskiye vıborı: cumhurbaşkanlığı seçimi), *deputattık* saylav (deputatskiye vıborı: milletvekilliği seçimi), *oblastık* èkimşilik (oblastnoye upravleniye: vilayet yönetimi), *Halıktık* Bank (Narodnyy Bank: Halk Bankası), *çalalık* sot èkimşiligi (oblastnoye sudebnoye upravleniye: şehir mahkemesi yönetimi), *koğ amdık* qavipsizdik (sotsialnaya bezopasnost: toplum güvenliği), *sputniktik* jüye (sputnikovaya sistema: uydu sistemi) vb. Bu örneklerin beklenen, doğru şekilleri “Oblıs partiya komitetiniñ organı, Oblıs keñesi, Oblıs gazetı, prezident saylavı, deputat saylavı, oblıs èkimşiligi, Halıq Bankı, qala sot èkimşiligi, koğam qavipsizdigi, sputnik jüyesi” vb. şeklinde olması gerekmektedir. “-lık” eki eklenerek tamlayan (belirten) kelimenin sıfat yapılmasının Kazak Türkçesi açısından bir gereği yoktur.

6. *Tarih, yüzde (%)* bildiren sayıların çevirisinde öyküntü:

Rusçada sayılar yalın halde iken isimdirler. Tarih bildirirken sayı isimleri hem sıfattırlar hem de ilgi durumunda bulunurlar. 1999 sayısı Rusçada “tısyaçi devyatsot devyanosta devyat” şeklinde söylenir.. Aynı sayı tarih olarak, yani mesela “1999 yılı” anlamında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kullanıldığında “tısyacı devyatsot devyanosta devyatıy god” şeklini alır. Kazaklar da bunu Kazak Türkçesine aktarırken “miñ toğız jüz toqsan toğızınşı jil” diye, sıra sayı sıfatı yapma eki “-nşı” ekleyerek (bin dokuz yüz doksan dokuzuncu yıl) aktarmaktadırlar. 1988 jılı (“1988 jılı” grubu (yazısı) Kazak Türkçesinde “bir miñ toğız jüz seksen segizinşı jılı” olarak okunmaktadır) ötken saylavda avdanniñ birinşı hatşıları avdanniñ keñestiñ törağası bolıp aluvğa tırıstı goy “1988 yılında yapılan seçimde ilçenin birinci sekreterleri ilçe kurulunun başkanı olmak için çalışmışlardı.” (Jas Alaş, 2005).

Türk lehçelerinde sayı isimleri yalın durumda da sıfattırlar. Sayı ismine –ınşı (-inci) sıra sayı sıfatı eki eklendikten sonra “yıl” ismine –ı iyelik ekinin eklenmesinin bir anlamı kalmamakta, hattâ, anlam bozulmaktadır.

Rusçada kesir sayı sıfatları bildirilirken “yüzde” sözü sayı isminden sonra gelir ve ilgi durumunda bulunur. Kazak Türkçesinde de bu sayılar aynen Rusçada olduğu gibi sayı ismi önce, “*protsent*” (yüzde) kelimesinin yerini tutan “*payız*” (Türkçe: yüzde, faiz) kelimesi sonra gelmektedir: Oқuvşılar күн сайын үш-төрт сағаттан жұмыс істесе, түскен пайданың 50 *payızın* (Rus.: pyatdesyat protsentov: “elli yüzde”) өздеріне берсе, қалғаны шаруашылықтарға түсіп жатса, еңбек тәрбиесі деген осы емес пе?! “Öğrenciler, her gün üçer dörder saat çalışsa, kazancın *yüzde ellisi* kendilerine verilse, kalanı diğer işlere yatorılsa, emek eğitimi bu değil midir?!” (Jas Alaş, 2005); Javap bergenderdiñ 41 *payız* (Rus.: sorok odin protsenta) tayav arada bul jüyenіñ derev iske қосилувın surağan “Cevap verenlerin yüzde kırk biri, yakın zamanda bu sistemin derhal uygulanmasını istedi” (Didar, 2005); “... zeynetaқı kölemi 2010 jilğa (Kazakça okunuşu: eki miñ onınşı jilğa ...) қарай күнкөristiñ еñ төменгі *deñgeyinen 100 payızға a* (sto protsentov) *ösedi* “...aylık ücretler 2010 yılına doğru asgari geçim düzeyinden yüzde yüze çıkar (yani artar)” (Jas Alaş, 2005).

Bu kullanımlar da bir dereceye kadar doğru kabul edilebilir. Bu yanlış kalıp bir de şu şekilde kullanılmaktadır: Ne bolsa da, “PetroҚazaқstanнıñ” basına қара бult üйirilgennen beri kompaniyanıñ қunı 30 *payızға a* (Rus.: na tritsat protsentov) *arzandap ketken eken* “Ne de olsa “Petro Kazakistan’ın” başına kara bulutlar toplandıktan sonra şirketin değeri yüzde otuza düşmüştür (kastedilen, yüzde otuz düşmüştür)” (Jas Alaş, 2005). Bu örnekteki 30 *payızға a* kullanımı ayrıca bir öyküntü içermektedir. “Yüzde” anlamında kullanılan *payız* kelimesinin *payızға a* şeklinde, yönelme hâlinde kullanılması *ikinci* bir öyküntüyü oluşturmaktadır. Kazak Türkçesinde “*ösiv*” (büyümek) fiiliyle kullanıldığında “*otız payızға a*” ibaresinden önce ayrılma durumunda bir kelime veya kelime grubunun bulunması veya “otız

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

payız” şeklinde kullanılması gerekmektedir. Aksi takdirde, yukarıdaki cümlede şirketin değerinin “yüzde otuz” mu düştüğü, yoksa toplam değerinin yüzde yetmişini kaybedip “yüzde otuza (önceki toplam değerinin yüzde otuzuna)” mı düştüğü anlaşılamamaktadır. Rusçada ise bu fiil “na” ön edatlı yönelme durumuyla (Rus.: na tritsat protsentov) kullanılmaktadır.

Kazak Türkçesinde *kesir* sayıları ifade etmenin en doğru yolu “üşten biri” (üçten biri) veya “jüzdiñ tördü” (yüzün dördü) şeklindeki kullanımlardır. Fakat bugün bu doğru kullanımın yerine Rusçadaki gibi “èrbir üşinşi” (Rusça: “*kajdıy tretiy*”: her bir üçüncü) kalıbının aynen çevisi kullanılmaktadır. “... қазан мен қараşадағы жолкөлік оқығаларın салыстырғанда, адам өлимимен аyaқталатın 50 апат артық тиркеліп, *èrbir üşinşi апатта* jayav жүргінші mert болadı екен” (Jas Alaş, 2005). (Ekim ve Kasım’daki trafik kazaları karşılaştırıldığında, insan ölümüyle sonuçlanan 50 kaza daha fazla kaydedilmiş, kazaların üçte birinde de yaya ölüyormuş). Bu cümledeki “*èrbir üşinşi апатта*” kelime grubu, Rusça “*kajdaya tretaya avariya*” (kelimesi kelimesine: herbir üçüncü kazada) grubunu taklit etme yoluyla oluşturulmuştur.

7. Rusça “*nomer*” (numara, numaralı) kelimesi ile kurulan yapıların kopyası:

Rusçadaki “*terorist nomer odin*” (bir numaralı terörist) kalıbı Kazak Türkçesine “*nömiri ekinşi*” veya “*nömir eki*” şeklinde aynen çeviri yoluyla aktarılmaktadır. “*Nömiri eki lankesşi* Londondağı oқығanı aldımen Toni Bler ükimetine қарсы uyımdastırılғандығимен, onıñ işinde Batis elderiniñ, Ulıbritaniya men AҚŞ-тіñ musılman қавимına...” (İki numaralı terörist Londra’daki olayı, önce Tony Blair hükümetine karşı düzenlemiş, bunun içinde Batı ülkelerinin, İngiltere ile ABD’nin Müslüman halkına...) (Didar, 2005).

Padişah, devlet adamı, din adamı gibi insan isimlerinin başına gelmesi gereken sıra sayı sıfatları bu isimlerden sonra gelmektedir. Bunun sebebi de Rusçadaki kalıbın çevirisidir. Mesela, Rusça: “*Huan Karlos perviy*” (Birinci Huan Karlos) ismi Kazak Türkçesine “*Huan Karlos birinşi*” olarak aktarılmaktadır. Bu yapı bütün Türk dillerinin yapısına aykırı bir durumdur. “*Bir Mayıs*” (İşçi Bayramı) Rusça “*perviy may*” olarak söylendiği için Kazak Türkçesine de “*birinşi may*” olarak aktarılmaktadır.

8. *Dil isimleri* veya dillerin isimlendirilişi:

Rusça dil isimleri tek başlarına kullanıldıklarında birer sıfat oldukları ve Türkçedeki gibi isim olarak da kullanılmadıkları için mesela “*russkiy yazık*” (Rus dili), “*turetskiy yazık*” (Türk dili), “*kazahskiy yazık*” (Kazak dili) şeklinde birer sıfat tamlaması olarak

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kullanılmaktadır. Halbuki Türk lehçelerinde –CE ekiyle yapılan dil isimleri tek başlarına zaten isimdirler. Türkiye Türkçesi dışındaki hemen bütün diğer Türk lehçelerinde dil isimlendirmelerinde görülen “Kazak tili”, “Özbek tili”, “Karakalpak tili” gibi isimlendirmeler Rusça “Kazahskiy yazık”, “Uzbekskiy yazık”, “Karakalpakskiy yazık” şeklindeki kalıpların bire bir kopyasından başka bir şey değildir. Bu yapılar Türk lehçelerinin sözdizimi yapısına aykırı yapılar olmamakla birlikte, Rusçadaki yapıya yakınlaşma, Rusça yapıları kanıksama gibi olumsuzlukların gelişimine yardım etmektedir.

Kazak Türkçesinde, Rusçadan yapılan daha pek çok öyküntü örneği bulunmaktadır. Bunların tamamını burada anlatma bu bildirinin sınırlarını aşar. Türkoloji araştırmalarında bundan sonra yapılacak çalışmaların “öyküntü” konusu üzerinde yoğunlaşması gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç

Sözdizimi düzeyindeki “öyküntü”nün ortaya çıkardığı veya sebep olduğu zararlar şunlardır:

1. Bir dilin lehçelerinin oluşmasına (Vizaimodeystviye..., 1969) veya mevcut lehçelerin birbirinden uzaklaşmasına neden olmaktadır;
2. Dilin kendi yapısını bozmakta, başkalaşmaya (metamorphosis) ve yabancılaşmaya (alienation) neden olmaktadır;
3. Bu yapılar dilin kendi tabii yapısına uymayan sunî yapılar oldukları için zamanla terkedilebilmekte, değişebilmekte ve nesiller arasında anlaşmazlığa sebep olabilmektedir.
4. Dilin tabii sözdizimi yapısını bozmakta, yani ölçünlü (standart) dilden gereksiz ve tamiri çok zor olan sapmalara neden olmaktadır.
5. Lehçeler arası (özellikle bu lehçelerden Türkiye Türkçesine) çevirilerde yanlış aktarmalara neden olmaktadır.

L. Johanson, “kopyalama” adını verdiği öyküntünün sebeplerinden bahsederken “Dil unsurlarının kopya edilmesinin arkasında belli ki politik ve ekonomik taleplere uyum, hayranlık duyulan grupların dili kullanmadaki tavırlarının taklidi yoluyla prestij kazanma isteği gibi şuurlu veya şuursuz motifler yatmaktadır” (Johanson 2007: 26) demektedir. Biz de onun görüşlerine ilave olarak sözdizimi düzeyindeki “öyküntü”nün genel nedenlerini şöyle tespit ettik:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

1. Johanson'a göre, "Tehdit altındaki dillerin hepsi, yabancı yapısal özelliklerin yoğun biçimde kopyalanması sonucunda ortaya çıkmış değişmeler sergilemektedirler. Fakat, zayıflıklarının sebebi, kopyalamadan kaynaklanan yapısal bozulma değil, sosyal işlev kaybıdır" (Johanson 2002: 42).

2. "İkidilli" halk üzerinde "üstkatman" dilin baskın olması nedeniyle ana dilini iyi öğrenememekten, bilmemekten kaynaklanan güvensizlik ve kendi dilinin zengin bir dil olmadığı, dolayısıyla bilim dili olamayacağı inancı;

3. Ülkedeki hemen hemen bütün aydınların ana dillerinde konuşmamayı tercih etmeleri nedeniyle, kültürlü insanların yabancı dilde konuşuyor oldukları şeklindeki inanış;

4. Ana dilinde konuştuğunda çok az insanın kendisini anladığı, yabancı dilde konuştuğunda ise bütün insanların anladığı inancı, hattâ o yabancı dili (burada Rusçayı) bütün dünyanın bildiği vehmi;

5. Ülkedeki yazılı ve görsel basında, her türlü basın yayın kuruluşlarında, kitap basımında üst katman dilin baskın olması;

6. Ülkede eğitim dili olarak Rusçanın kullanıldığı ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında eğitim-öğretim kalitesinin Kazak Türkçesiyle eğitim-öğretim yapılanlardan yüksek ve bu okulların daha prestijli olmasından dolayı Kazak ailelerin çocuklarını Rusça eğitim-öğretim yapılan okullarda okutması, dolayısıyla Kazak çocuklarının ana dillerini yeterli düzeyde öğrenememeleri;

7. Dünyadaki bütün medenî ve kültürel gelişmelerin alınmasında bir tek üstkatman dilin (Rusçanın) tekelinde olması⁵

8. Ülkedeki siyasî uygulamalar, propagandalar, baskılar vb.

---

⁵ Mesela "Vzaimodeystviye i vzaimoobogaşçeniye yazıkov narodov SSSR" adlı eserde "Sovyetler Birliği Halklarının Hayatlarında Rusçanın Rolü" şöyle kabul ve tespit edilmiştir (s. 47):

1. Rusça, SSCB halklarını Rus kültürüne, bütün diğer SB halklarının kültürlerine ve dünya kültürüne bağlamanın temel aracıdır;

2. Rusça, halklar arası iletişim işleviyle, her şeyden önce milli dillerin kelime hazinelerinin zenginleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (ve yalnızca kelime hazinesine değil);

3. Rusçadan yapılan ödünçleme, SB halkları edebi dillerinin gelişimine etki etme yollarından biridir;

4. Pek çok uluslararası terim, Rusça aracılığıyla SB halklarının dillerine girmektedir;

5. Dil unsurları SB halkları dillerinden birinden diğerine daha çok Rusça aracılığıyla girmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Bütün bu tespit ve görüşlerden sonra Kazak Türkçesi hakkında söyleyeceklerimiz şunlardır: Bugün Kazak Türkçesi üzerindeki Rusça etkisi onu tamamen öldürecek kadar güçlü olmamakla birlikte, Kazak Türkçesinin sözdizimi yapısını birkaç yüzyıl içinde tamamen bozacak ölçüde devam etmektedir. Kazak Türkçesindeki öyküntü yapılar tamamen sözdizimi sapmalarıdır.

Son olarak şunu belirtmekte özellikle fayda görüyorum. Kazak Türkçesinden veya diğer Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarda (çevirilerde) bu tür yapılarla karşılaşıldığında, bunların, o lehçenin geliştirdiği, o lehçeye özgü yapılar oldukları düşünülmemeli ve “öyküntü” ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALKAYA Ercan, “İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümelere”, *Turkish Studies*, Volume 2/2 Spring 2007, s. 41-53.
- BALAKAYEV M., *Sovremenniy kazahskiy yazık*, AN Kaz. SSR., Alma-ata 1959.
- BALAKAYEV M.; SAYRAMBAYEV, T., *Qazirgi qazaq tili*, Söz tirkesi men jay söylem sintaksisi, 4. baskı, “Sanat”, Almatı 2003.
- BASKAKOV N. A., *Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Sesbilimi*, çev.: K. Koç; O. S. Karaca, Multilingual, İstanbul 2006.
- BASKAKOV N. A., *Vvedeniye v izuçeniye tyurkskih yazıkov*, Moskva 1969.
- BURAN Ahmet, “Dil İlişkileri ve Kavram Tercümelere Üzerine Bir Değerlendirme”, XII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Şöleni 10-17 Mayıs, Bakü 2006.
- DİDAR** (gazetesi), 8 Kırkükük sayıs, 2005.
- JAS ALAŞ** (haftalık gazetesi), 28 Mavsım Seysenbi ve 1 Qaraşa tarihli sayıları, 2005.
- JOHANSON L., *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler*, çev. Nurettin Demir; Emine Yılmaz, Ankara 2002.
- JOHANSON L., *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, çev. Nurettin Demir, TDK Yay., Ankara 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

-
- KARACA Oktay Selim, “**Қазақ тілінің актуалды мәселелері**”, Filologiyaniñ özehti мәseleleri: Teoriyası men èdistemesi, Ғилmий еñбектер jынағı, III basılıм, Шымкент, s. 147-153, 2002.
- KOÇ K.; DOĞAN, O., **Kazak Türkçesi Grameri**, Ankara 2004.
- MAGJAN JUMABAYEV **ŞIGARMALARI**, Alma-Ata 1989.
- MAYZEL, S. S., **İzafet v turetskom yazıke**, Moskva-Leningrad 1957.
- NURHANOV, S., “**Қазирги қазақ тилиндеги кейбир жаңа сөз тиркестери jайнда**” (Çağdaş Kazakçadaki Bazı Yeni Kelime Grupları Hakkında), Қазақстан Mektebi, Sayı: 3, Almatı 1963.
- ÖZKAN F, BAĞDAGÜL M., “Yabancı Dillerin Türkçenin Sözdizimi Üzerindeki Etkisi”, Bilig, Kış 2004, Sayı: 24, Ankara 2004, s. 95-139.
- ÖZEREN M., “Altay/Oyrot Türkçesinin Rusçadan Yaptığı Kavram Çevirileri”, Turkish Studies, Volume 4/8 Fall 2009, s. 1964-1985.
- ROZENTAL D. E.; TELENKOVA, M. A., **Slovar-spravoçnik lingvistiçeskih terminov**, Moskva 1976.
- VARDAR B. vd., **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 1998.
- VZAI MODEYSTVIYE İ VZAI MOOBOGAŞÇENİYE YAZIKOV NARODOV SSSR**, Redkollegiya: N. A. Baskakov vd., İzdatelstvo “Nauka”, Moskva 1969.